

ekosistema, sve do njegova potpunog iscrpljivanja. Očigledno, tu je sam zemljišni režim izvor ekološkog problema.

Svi autori u ovom zborniku teže maksimalno objektivnoj analizi. U tom je pogledu opet karakterističan problem siromaštva. Oni nastoje pokazati »istinski razlaz« između beskonačnog tehničkog napretka i zadovoljavanja fizičkih i duhovnih potreba čovječanstva. Gledano iz te perspektive, siromaštvo se više ne pojavljuje kao »usputna nezgoda« ili kao puka epizoda kontinuiranog hoda prema ekonomskom i socijalnom napretku cjelokupnog čovječanstva. Precizni kvantitativni pokazatelji upozoravaju na to da **pravo osiromašenje**, poput »sramne bolesti«, pogađa materijalni, duhovni i intelektualni život brojnih »muškaraca, žena i djece« i da je ta »sve teža bolest« plod proturječnosti današnjih društava. Stoga se može zaključiti da je pravo na mir i procvat najuzvišenijih ljudskih sposobnosti u potpunoj opreci s krizom univerzalističkog humanizma našega vremena. Valja raditi na novim strategijama napretka i razvoja. Njihova o moraju biti bitne potrebe i »pokrivanje troškova za čovjeka najmanjim ljudskim troškovima«. Društva treba dovesti u situaciju »progresivne ekonomije«, a to između ostalog znači: agrarne reforme ondje gdje nisu obavljene, redistribuciju prihoda u socijalno i ekonomski podnošljivim granicama, fiskalnu reformu, mobilizaciju lokalnih resursa s ciljem investiranja, modifikaciju relativnih cijena, kontrolu velikih bankarskih i industrijskih monopola, reformu školstva i profesionalnog formiranja, oblikovanje »zona napretka« koje su kadre da apsorbiraju, koordiniraju, tumače i »naturaliziraju« inovativne trendove planetarne modernosti itd. »Progresivna ekonomija« je istraživanje, inovacija i inicijativa, ali i podizanje aspiracija i očekivanja, otvaranje duhova prema »svim poljima djelovanja i stvaranja«.

Rade Kalanj

Barry Smart

**MODERN CONDITIONS,
POSTMODERN
CONTROVERSIES**

Routledge, London/New York, 1992,
241 str.

O pojmovima modernosti i postmodernosti, njihovim međuodnosima, razlikama, oprekama i sličnostima napisano je u posljednjih desetak godina mnogo knjiga i studija. Tema je, u pravom smislu riječi, *en vogue*, pogotovo nakon objavljivanja poznate Lyotardove knjige *La condition postmoderne* (1979), koja je u intelektualnim krugovima protumačena kao prijelomnica na putu dekonstrukcije cjelokupne misaone građevine koja započinje s prosvjetiteljstvom i ostvaruje se u zapadnom industrijalizmu. No interes za tu tematiku u novije se vrijeme iz frankofonskog kruga preselio u anglofonski kulturni *milieu*, pa su tako baš na engleskom jeziku napisane najbolje interpretacije cijeloga spora oko modernosti i postmodernosti. Među njih svakako ulazi i knjiga Barryja Smarta, inače profesora sociologije na Sveučilištu u Aucklandu (Novi Zeland) i autora još dviju zapaženih knjiga: *Foucault, marksizam i kritika* i *Michel Foucault*.

Svoja razmatranja Smart iznosi u šest poglavlja: *Razmišljanja o promjeni, Pitanja o tehnologiji i (post)industrijskom društvu, Alternativna budućnost, Umjetnost, rad i analiza u doba elektroničke simulacije, Postmoderni paradoks, Marksizam i postmodernizam*. To su razmatranja koja, za razliku od mnogih drugih autora, ne teže pošto-poto sofisticiranoj originalnosti što je provocira ova tema. Smartu je ponajprije stalo do jasnog pregleda, tumačenja i sistematizacije ideja i autora koji sudjeluju u sporu oko modernosti i postmodernosti. Stoga u njegovoj knjizi susrećemo sve tematski relevantne autore — od Lyotarda, Habermasa, Bella, Giddensa, Illicha, McLuhana, Tofflera i Tou-

raina do Foucaulta, Bahroa, Gorza, Roszaka, Baumana, Calinescu, Baudrillarda, Jamesona, Gellnera i drugih.

Bitna odrednica modernosti (modernog društva), ili uvjet njezina postojanja, sastoji se u promjenama. To je pojam na kojem je satkan cijeli industrijalizam. Udružen s evolucionističkom koncepcijom života, on za moderni Zapad ima arhetipsko značenje. Smart, međutim, drži da je ta koncepcija poljuljana, ponajviše zbog toga što svaku modernizaciju poistovjećuje sa specifičnim procesima razvoja zapadnih industrijskih društava a njihove uvjete »modernosti«, to jest specifične oblike društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog života, smatra tipičnim za sva društva. Ta je tipičnost (univerzalnost) dovedena u pitanje ne samo zbog nekih izopačenih učinaka razvoja i deziluzija napretka nego i zbog toga što je došlo do svojevrstna iscrpljivanja »europskog parohijalizma«, a to znači i malaksavanja paradigmatičnog pojma promjene. Ono što se patetično naziva *world growth story* doživjelo je udar dekonstrukcionističkog mišljenja, koje se kritički vraća na same izvore, odnosno prosvjetiteljstvo, dokazujući da su oni presahli te da otpočinje neko drukčije doba, doba postmodernosti.

Određujući sam sadržaj pojmova modernosti i postmodernosti, Smart poseže za cijelom panoramom mišljenja navedenih autora. Modernost definira (prihvaćajući, zbog dorečenosti, Baumanovo određenje) kao pobjedonosnu borbu razuma protiv emocija ili životinjskih nagona, znanosti protiv religije i magije, istine protiv predrasuda, točnog znanja protiv praznovjerja, refleksije protiv nekritičke egzistencije, racionalnosti protiv afektivnosti i običajnih zakona. Takvom konceptualizacijom modernost se, kratko rečeno, definira kao »carstvo razuma«. Radi pojmovne jasnoće Smart inzistira na razlikovanju (i tu se slaže s Calinescuom) između modernosti u socioekonomskom i tehnološkom smislu, s jedne, i modernosti u estetskom smislu, s druge strane. Ta su

dva značenja modernosti ne samo različita nego i oprečna. Jedno ističe doktrinu napretka, oduševljeno naglašava vrline i blagodati znanosti i tehnologije, sve veću racionalnost poistovjećuje sa slobodom itd. Drugo se pak očituje kao radikalno antiburžoaska forma mišljenja, odbacuje srednjoburžoaske vrijednosti i negira postojeće kulturne oblike i praksu. Najbolji je primjer toga značenja Baudelaireovo poimanje modernizma u umjetnosti. Što se tiče pojma postmodernosti, Smart nije pretjerano sklon onima koji misle da je to »kraj modernosti«, ali se ne upušta u šire objašnjavanje vlastite pozicije, osim što pokazuje respekt prema Habermasovu stajalištu. Postmodernost najjednostavnije definira idući Lyotardovim tragovima. Riječ je o promjeni uvjeta spoznaje u visokorazvijenim društvima. Bitnu su promjenu doživjeli oblici legitimiranja znanja. Velike metapripovijesti (metapojmovi) izgubili su svoju kredibilitnost. Znanje u postindustrijskom društvu gubi svoju intrinzičnu vrijednost i služi kao sredstvo za optimiziranje različitih sistema. To dovodi do obnove kapitalističkog društva i uklanjanja komunističke alternative. Izgubivši oslonac u velikim metapripovijestima devetnaestog stoljeća, znanje se »delegitimira«, modernost se mijenja jednostavno zbog toga što su se promijenili tehnički i društveni uvjeti komunikacije.

Smart izvodi vrlo opsežnu interpretaciju pojma **postindustrijskog društva**, pokazujući kojim je putovima tehnolojska promjena dovela do zastarijevanja klasičnoga industrijskog sustava, pojave »fleksibilne akumulacije« i kibernetičkih formi komande i kontrole u proizvodnim procesima. Najviše se zadržava na Bellovim konceptualizacijama postindustrijalizma, ali izvore samoga tog pojma (i te mijene) nalazi već u dvadesetim godinama. Smartu nije toliko stalo do opisa samoga tehnološkog procesa koliko do analize socijalnih, kulturnih i političkih dimenzija postindustrijalizma. Najviše ga zanima oblikovanje moći u postindustrijskom

društvu. Slijedeći Foucaulta, on prevladava tradicionalnu teoriju moći (država, klasa, vertikalna vladavina) i upućuje na decentralizaciju čvorišta moći, koja je potpomognuta polivalentnošću postindustrijske tehnologije, njezinom upotrebom u planetarnim razmjerima, bez tradicionalnog pribjegavanja sredstvima pokoravanja. Dok je industrijsko društvo uređeno na osnovi odnosa radnika i strojeva, kao i na osnovi proizvodnje dobara, postindustrijsko se društvo organizira oko znanja u cilju socijalne kontrole i upravljanja inovacijama i promjenama.

S otvaranjem pitanja postmodernosti podudara se i naglašen interes za promišljanje alternativa budućnosti. Smart se u tom pogledu posebno osvrće na Tofflerove ideje, na ideje o »postindustrijskom socijalizmu« (Gorz), na koncept »postsocijalističkog postindustrijskog društva«, na konvivijalističku koncepciju (Illich, Bahro) te na »ekološki postindustrijalizam« gdje problematizira poglede na ekološku krizu i moguću budućnost društva. U ekološkoj tematici preferira autore kao što su Toffler, Bahro, Roszak i Gorz. Razumije se, on ne interpretira kasnije ekološke mislioce, nego upravo one koji su šezdesetih i sedamdesetih godina ekološku tematiku nametnuli kao značajno područje intelektualne kontroverze moderno/postmodernom, industrijsko/postindustrijsko. Osobito ističe one teze spomenutih autora koje su upozorile na to da je napredak industrijskog društva povećao artificijelnost životne sredine, da teži posvemašnjoj kontroli prirodnih pojava i sila. Tom kontrolom, od koje stradaju osobito prirodni resursi, okolina postaje nekom vrstom tehnokratskog fabrikata, njome vladaju »interesi najjačih kapitalista i birokrata«. Korijeni svega toga mnogo su dublji od onoga što je manifestno u birokratskim aparatima. Riječ je o Baconovu naumu, o njegovoj paradigmi znanstvenog rada, znanosti koja osigurava »bezgranično znanje, moć i dominaciju«. Bezlično i »objektivno« znanstveno znanje, pogotovo njegova primjena, ekološki su

razorni. Nije slučajno da su ekološki mislioci šezdesetih i sedamdesetih godina upozorili na povezanost ekološkog i mirotnog pokreta. Oni su (npr. Bahro) smatrali da postoji nerazmrsiva veza između industrijalizma i militarizma i da je militarizam prirodna posljedica ovisnosti postojećeg proizvodnog sustava o sirovinama. Budući da mora biti kompetitivna, takva je strategija nužno i agresivna. Odatle je, kao kritička protuteža, nastao pojam »ekopacifizma«, svojstven ekološkim i mirovnim pokretima minulog razdoblja.

Izdvojit ćemo još jedan aspekt Smartovih razmatranja. Riječ je o problemu komunikacije u moderno/postmodernom prijelomu. Tu se on uglavnom drži Baudrillardovih koncepata, koji su i inače izazvali dosta zanimanja u suvremenoj sociologiji i teoriji medija. Ti koncepti polaze od sve veće važnosti znaka u modernom društvu i njegovoj komunikacijskoj mreži. Novost se sastoji u tome da je došlo do pojave »centralnosti znaka« kao predmeta proizvodnje i potrošnje. To, po mišljenju Smarta i, dakako, Baudrillarda, korjenito mijenja društvene odnose i političke oblike. Stvarnost postaje predmetom simulacije, medijski doživljaj zbilje nudi nam *simulacrum*, a ne zbilju samu. Mediji zadziru proces mišljenja, služeći se stilom montaže, rezovima, interpolacijama, stimulusima itd. Sve je više informacija, a sve manje mišljenja. Zbiva se implozija socijalnog, ono se pretapa u masu. Informacijski mediji djeluju u dva smjera: izvana »proizvode sve više društvenog«, a iznutra »neutraliziraju društvene odnose i društveno kao takvo«. U svijetu *simulacruma* kakav stvaraju moderni mediji sve je problematičnija razlika između istinitog i lažnog, između realnog i imaginarnog. Zbiva se rastvaranje televizije u životu i života u televiziji. Masa i mediji tvore jedinstveni proces. Smart smatra da je ta preobrazba najrječitiji izraz prijelomnog sklopa modernost/posmodernost.